

Çağdaş İslam Düşüncesi Bağlamında İslami Pedagoji ve İnsan

Ali Dinç

Özet

İnsan doğasının eğitilebilir olduğu düşüncesi doğrultusundan hareketle erken yaşta bunun daha kolay olduğu kabul edilir. Pedagojide bu anlayışla bağlantılıdır. Pedagoji, çocukların eğitimi ve eğitim bilimlerini ifade eden kavramdır. İslami Pedagojide çocuğu hem öteki dünya hem bu dünya hayatına hazır hale getirmek temel amaç olarak görülür. Çağdaş İslam Düşünürleri, bir olgu olarak İslam'ın nasıl öğretilmesi gerektiği ile İslam'ın anlaşılmasına yönelik problematiği üzerinde durmuşlar bu meyanda çeşitli düşünce teatilerinde bulunmuşlardır. Din eğitiminin temelinde hakikati arama ve hakikat üzere yaşama ideallerinin olması gerektiğini savunan eleştirel din eğitimi vardır. Geleneksel eğitim dinin öğretilmesi gereken boyutunu ve asıl yönünü öğretmekten sapmıştır. Bu çalışma ile Eleştirel pedagoji perspektifinden Çağdaş İslam Düşüncesinde İslami pedagoji ve İnsan konusu ele alınmaya çalışılmıştır. Bu minvalde tarihte bilim ve medeniyette merkez üssü olmuş İslam Dünyası, geçmişteki tecrübelerinden ders alarak yeniden ayağa kalkma becerisini göstermelidir lakin bu amacı gerçekleştirecek ideal eğitim modeli nasıl olmalıdır? Nasıl ve hangi yöntem esas alınarak eğitim süreçleri düzenlenmelidir? Çağdaş İslam Düşüncesine göre geri kalmışlık temel sorundur, bu sorunun çözümüne dair pedagojik yöntem nedir? İslam Dininin ana kaynağı Kur'an, öğrenciler/bireyler tarafından günün şartları doğrultusunda hayata cevap veren bir anlam bütünlüğü içinde kabul edilmekte midir? Çalışmamızda Çağdaş İslam düşünürlerinin İslami pedagoji ye dair ortaya koymaya çalıştıkları fikirleri üzerinde durulmuştur. Eleştirel pedagoji bağlamında eğitim, Çağdaş İslam Düşüncesi hakkında alan yazın incelenmesi mantığıyla hazırlanmış nitel bir araştırmadır. Tüm hayatı kapsayan bir alan olan ve bireysel, toplumsal ve evrensel yönü bulunan dinin nasıl öğretileceği hakkında yapılan tartışmalara dikkat çekmekle birlikte İslam dünyasının geri kalmışlığının temelinde yatan problemlerin başında İslami pedagoji deki açmazların görüldüğü tarihsel süreçte ve günümüzde başarılı denilebilecek pratik çözümler üretilebilmiş midir/üretilebilecek midir? İslami pedagojiye yönelik bir model oluşturulması bağlamında yeni çalışmaların yapılması ve konunun enine boyuna tartışmaya açılması açısından çalışmamız önem arz etmektedir.

Anahtar Kelimeler

• İslam • İslami Pedagoji • Din Eğitimi • Çağdaş İslam Düşüncesi • Eleştirel Pedagoji

Islamic Pedagogy and Human in the Context of Contemporary Islamic Thought

Ali Dinç

Abstract

Based on the idea that human nature is trainable, it is accepted that this is easier at an early age. It is related to this understanding in pedagogy. Pedagogy is the concept that expresses children's education and educational sciences. In Islamic Pedagogy, it is seen as the main purpose to make the child ready for both the next world and this world life. Contemporary Islamic Thinkers focused on how Islam should be taught as a phenomenon and on the problem of understanding Islam, and they exchanged ideas in this regard. The basis of religious education is critical religious education, which argues that there should be ideals of seeking the truth and living according to the truth. Traditional education has deviated from teaching the dimension and main aspect of religion that should be taught. In this study, the subject of Islamic pedagogy and Human in Contemporary Islamic Thought has been tried to be discussed from the perspective of Critical pedagogy. In this way, the Islamic World, which has been the epicenter of science and civilization in history, should show the ability to stand up again by taking lessons from its past experiences, but what should be the ideal education model to achieve this goal? How and on which method should training processes be organized? According to Contemporary Islamic Thought, backwardness is the main problem, what is the pedagogical method for solving this problem? Is the Qur'an, the main source of the Islamic religion, accepted by students/individuals in a sense of meaning that responds to life in line with the conditions of the day? In our study, the ideas that Contemporary Islamic thinkers are trying to put forward about Islamic pedagogy are emphasized. Education in the context of critical pedagogy is a qualitative research prepared with the logic of examining the literature on Contemporary Islamic Thought. While drawing attention to the debates on how to teach religion, which is an area that covers all life and has an individual, social and universal aspect, can practical solutions that can be called successful be produced in the historical process where the deadlocks in Islamic pedagogy are at the root of the problems underlying the backwardness of the Islamic world? Our work is important in terms of creating a model for Islamic pedagogy and making new studies and opening the subject to discussion in detail.

Keywords

• Islam • Islamic Pedagogy • Religious Education • Contemporary Islamic Thought • Critical Pedagogy

Giriş

Çağdaş sözcüğü bir sıfat olarak kullanılmakta ve Türk Dil Kurumu'na göre; çağdaş, "Bulunulan çağın anlayışına, şartlarına uygun olan, çağcıl, uygarca, modern, asri" ¹ anlamlarında kullanılmaktadır. Çağdaş İslam Düşüncesi denildiğinde; İslam medeniyeti dairesindeki çağdaş düşüncenin yüzyılımıza ve ötesine ait problemler hakkında İslamî epistemolojik temellerden hareket ederek yaptıkları değerlendirmelerdir. Çağdaş İslâm düşüncesi, yaşadığımız son iki yüzyıllık süre zarfında Müslüman dünyanın sorunlarına çözüm arayışları üzerine gelişmiştir. ²Dolayısıyla günümüz eğitim problemlerin epistemolojik köküne bakıldığında bir anlayış problemi karşımıza çıkmaktadır ve bu probleme eleştirel bir bakış açısıyla bakılmalıdır. Çağdaş İslam Düşüncesinin geçmişteki zihin yormaları eğitime dair anlayış problemlerinin çözüm membamı oluşturmada kılavuzluk edebilecek mesabede olduğunu gözden kaçırmamak gerekir.

İslam dininin kaynaklarında eğitime önem verildiğine dair veriler mevcuttur.

"Kur'an-ı Kerim'in hemen hemen bütün ayetlerinde ya doğrudan doğruya ya da dolaylı olarak bir öğrenme ve öğretme faaliyeti söz konusudur. Diğer taraftan Kur'an-ı Kerim'in ayetlerine bakıldığında insanın kendisini tanıması ve bilmesi gerektiğini emreden 350, yeryüzünü araştırmaya teşvik eden 50, eğitim-öğretim ve pozitif ilimlere işaret eden ayetlerin ise 750 civarında olduğu görülmektedir. Akıl ve akli kullanmayı öngören ayetlerin sayısı 65, cehaleti, bilgisizliği yeren ayetlerin sayısı ise 25 kadardır. Bu durum göstermektedir ki

İslam dini, eğitim ve öğretime büyük önem vermektedir." ³

Ayetlerde ve Hadislerde İslam'ın eğitime verdiği değer bağlamında "Görmeyenle gören, karanlıklarla aydınlık, gölge ile sıcak bir olmaz." ⁴ denilmektedir. İlk eğitim faaliyeti sahabeden Erkam'ın evine dayandırmak mümkündür. Burada Hz Muhammed'e inen ayetler çerçevesinde Müslümanların eğitim faaliyeti sürmüştür. Mescid-i Nebevi eğitimin gerçekleştiği bir diğer mekandır. Burası Ashab-ı Suffe'nin İslâm esaslarını öğrendiği bir mekân olması nedeniyle kısa zamanda bir eğitim kurumu haline geldi. Ayrıca burada yetişen Ashab-ı Suffe'nin İslâmî ilimlerin gelişmesine doğrudan etkisi vardır. Başta Ebû Hüreyre olmak üzere birçok hadis rivayet eden sahâbi Suffe'de yetişmiş, İslâm hukuku alanında ortaya çıkan ehl-i hadîs ve ehl-i re'y ekollerinin ilk temsilcileri kabul edilen Abdullah b. Ömer ile Abdullah b. Mes'ûd gibi birçok sahâbi de Suffe'den yetişmiştir. Bunun yanında ilk dönem zühd hareketlerinin ehl-i Suffe ile başladığı, Suffe'nin tasavvufun nüvesini teşkil ettiği kabul edilmektedir. ⁵

Hz. Muhammed'in vefatından sonra da eğitim faaliyetleri durmamış, ilim sahibi kişilerin yetiştiği çeşitli eğitim merkezlerinin ortaya çıkması birinci ve ikinci yüzyılda devam etmiştir.

Medreselerin kurulduğu döneme kadar eğitim biçimi, yaygın eğitim niteliğindedir. Cami ve mescid gibi mekânlardan oluşan eğitim ortamlarında dini ilimler ile birlikte matematik, fen, tıp, astronomi vb. alanlarda çalışmaların olduğu görülür. Fetihlerle sınırların genişlemesi sonucunda eğitimin kurumsallaşması

ihtiyacı doğmuş ve nerede ilk kurulduğu tartışmalı olsa da örgün eğitim niteliğinde medreseler kurulmaya başlamıştır.

İslâm kültüründe genellikle öğretimin karşılığı olarak tâlim, eğitimin karşılığı olarak terbiye kullanılmıştır. Ayrıca öğrenim için tahsil ve daha çok eğitimi ifade etmek üzere tedris, te'dîb, tehzîb, siyaset, tezkiye, irşad gibi kelimelere yer verilmektedir. ⁶

İslam dünyasında eğitim faaliyetlerinin durgunlaşması ve dolayısıyla bilimsel faaliyetlerin durma noktasına gelmesinin açık göstergesi, daha önce yazılmış eserlere sadece şerhlerin ve şerhlere yapılan haşiyelerin yazıldığı devrin başlamasıdır. Şerh yazma alışkanlığı o kadar gelişmiştir ki, neticede şerhlerin konusu olan özgün çalışmalar hemen hemen tamamıyla unutulmuştur. ⁷

Bilimsel faaliyette tekrardan öteye gidilemeyince eğitim yeniliklere kapalı bir serencam izlemiştir. Böylelikle İslam âlemi eğitim ve öğretimdeki gelişmeleri takip edememiş ve yabancı düşüncelere bağımlı olmaya başlamıştır. Dünyanın pek çok ülkesinde dinin eğitimdeki rolünün ne olacağı hususu daha ciddi bir şekilde tartışılan konular arasına girerken İslam dünyası bu yolculukta hız kat edememiş hatta durağanlaşmıştır. Bu süreçte, eğitim sisteminde dine ayrı bir önem verenler ve teorik sistemini bu temel üzerine kuranlar, doğal olarak sisteminin adını da o dine atıfla belirleme yoluna gitmişlerdir. Bu ad, batıda Hıristiyan eğitimi olurken Müslüman coğrafyada İslâm eğitimi olarak ifade edilmeye başlanmıştır. ⁸ Müslümanlardaki Batılılaşma hevesi de Müslüman düşüncesinin Batıya

bağımlı olmasını hızlandırmıştır. Bu gelişmeler, Müslüman ilim adamlarını düşündürmüş, Müslüman dünyasına özgü bir İslami eğitim sistemine nasıl geçileceği düşüncesine sevk etmiştir. ⁹

Pedagoji, çocukların eğitimi ve eğitim bilimlerini ifade eden kavramdır. Dünya üzerinde varlıklar içerisinde insan, en güzel sûret ve biçimde yaratılmasına ¹⁰ rağmen doğuştan bedeni ve ruhi istidat ve kabiliyetlerini kullanabilecek yeterlilikte değildir. Allah'ın varlık alemine koymuş olduğu düzen gereği insanın mükemmeliyete ulaşması eğitim ile olmaktadır. Bu nedenle insan eğitilmeye muhtaçtır. Yetkin bireyler tarafından yetişmekte olan nesillere yapılan her çeşit etki olarak tanımlanan

¹"Çağdaş", Türk Dil Kurumu, Türkçe Sözlük, Ankara, 2006, s.268.

²Mahmut Hakkı Akın, Faruk Karaarslan, "Çağdaş İslâm Düşüncesinde Aliya İzzetbegoviç", Muhafazakâr Düşünce, 13/48 (2000), s.42.

³Çiğdem Can Kaynak, "Kur'an-ı Kerim Çerçevesinde Eğitim, Eğitimci ve Eğitilen", Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 24 (2) , (2020), s. 706.

⁴Fatır Suresi, 35/ 19-22

⁵TDV İslâm Ansiklopedisi, Mustafa Baktır, İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2009, "Suffe" maddesi.

⁶TDV İslâm Ansiklopedisi, Ziya Kazıcı, Halis Ayhan, İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2010, "Tâlim ve Terbiye" maddesi.

⁷Fazlur Rahman, İslam, çev., Mehmet Dağ, Mehmet Aydın, Ankara: Selçuk Yayınları, 1996, s.263.

⁸ Turgay Gündüz, İslam, Gençlik ve Din Eğitimi, Bursa: Düşünce Kitapevi yayınları, 2002, s. 53.

⁹ Veysel K. Altun, "İslam Düşüncesini Yeniden İnşa Çabası: Bilginin İslamileştirilmesi", Birey ve Toplum Dergisi, 4/8 (2014), s. 178.

¹⁰Tin Suresi 95/ 4

eğitimin en genel hedefinin iyi insan yetiştirmek olduğu söylenebilir.¹¹

İslami pedagoji, İslam dininin öğretildiği eğitim ve öğretimle ilgili çeşitli faaliyetler için kullanılır. İslam dinini öğretmede takip edilen yolu tanımlayan İslami pedagoji, yeni bir anlayış geliştirmek üzerine takip edilen yöntemi de ifade eder. Yeni nesillerin Kur'an ve sünnet perspektifinde doğru bilgiyi bulmalarında eleştirel bir yol içinde olmasını öngören bir eğitim sistemi tartışılmaya değerdir.

Çağdaş İslam düşünürlerinin yaklaşımları çerçevesinde İslami eğitim sistemine yönelik nasıl bir eğitim doktrini ortaya çıkarılabilir? Onların serdettiği fikirler bağlamında İslami pedagojiye ait bir sistem mümkün müdür? Nesillerin başta kendi din, kültür ve medeniyetini eleştirel bir yaklaşım ile oldukça iyi bir düzeyde bilmelerini sağlayacak, aynı zamanda dünya coğrafyasında din, kültür ve medeniyeti tanıyan, ahlaklı bireyler nasıl yetiştirilmelidir? Bu meydana analitik düşünceye sahip olan bireylerin nasıl yetiştirilmesi gerektiği konunun genel olarak problematliğini oluşturmaktadır.

Aydınlanmanın hemen sonrasında başlayan toplumsal hareketlerin sonucu olarak yavaş yavaş gelişen zih-niyet değişiminin bir ürünü olarak eğitim eleştirisi ortaya çıkmış ve eğitimde yenilikler olmuştur. Bu yeniliklerin merkezinde insan vardır. Eğitim ile değişimin neticesinde insanın özgürleşmesi sağlanmıştır. Aynı zamanda gelişmelerin devamlılığı sonucunda insan, aklı ve vicdanı hür bir varlık hâline gelmiştir. Eğitimde eleştirel yaklaşım Rousseau ile

başlayıp günümüzde eleştirel pedagojlara dek süren bir yapıdadır.¹²

Eleştirel pedagoji, İnsan özgürlüğü bağlamında; kurum, sermaye, toplum, eğitim ilişkileri üzerinde durmaktadır. Aynı zamanda Eleştirel pedagoji, toplumsal problemlere karşı getirilen eleştirel yaklaşımlardan da faydalanmıştır. Eleştirel pedagoji 1970'lerde başlamış, kaynaklık eden düşünürler Paulo Freire, Henry Giroux, Stanley Aronowitz ve Peter McLaren gibi teorisyenlerdir. Fakat içlerinde en etkili düşünür Paulo Freire olduğu kabul edilmelidir.¹³

Eğitim ve din eğitimine dair çalışmalar her geçen gün artmaktadır. İslami pedagojiye dair çalışmalar içinde özgün bir yapı ortaya koyabilen çalışmalar konunun devası olacak tarzda, dikkatleri çekecek düzeyde olması elzem görünmektedir.

Problem

Çağ yakalayamayan bireylerin ve toplumların geri kalmışlık girdabına sürüklenmelerinin sebeplerinden biri geleneksel din eğitimi öğretimi yaklaşım ve uygulamalarının yetersizliğidir hatta sebebidir. İslam dünyasının içinde bulunduğu durum Çağdaş İslam Düşüncesinin eğitime dair temel perspektifini belirler konumdadır. Düşüncelerinin merkezinde geri kalmışlık temel sorunlardandır ve hangi pedagojik yöntemle bu sorun aşılabilir? Dini uyanış ve kalkınma hangi pedagojik yöntemle aşılabılır? Çağdaş İslam Düşünürleri, bir olgu olarak İslam'ın nasıl öğretilmesi gerektiği ile İslam'ın anlaşılmasına yö-

nelik problematik üzerine kafa yormuşlardır.

İnsan doğasının eğitilebilir olmasından hareketle erken yaşlarda eğitim daha kolaydır. Pedagoji bu anlayışla bağlantılıdır. İslami pedagoji de çocuğu hem öteki dünya hem bu dünya hayatına hazır hale getirmek temel amaç olarak görülür ancak nasıl ve hangi yöntem esas alınarak eğitim süreçleri düzenlenmelidir? Eğitimin konusu insandır. Ruh ve bedenden ibaret olan insan hangi eğitim ile kâmil manada inşa edilebilir?

Amaç

İslam Dünyası, geri kalmışlıktan kurtulmalıdır ana fikrine dayalı olarak, İslam dinini yeniden anlama, yorumlama, hayata geçirme faaliyetini gerçekleştirme, yani dini uyanış ile kalkınma kültürü nasıl gerçekleştirilebilir? Çağdaş İslam Düşünürleri, din eğitimi ile tarihsel süreç içinde oluşan geleneksel din anlayışını olduğu gibi muhafaza etmek ve geleneği dayatmak gibi bir yaklaşıma karşı kanıtlar ortaya koymuşlardır.

Çağdaş İslam Düşüncesin eğitim ile ileri sürdüğü fikirler ve Eleştirel pedagojinin ortaya koyduğu yaklaşım göz önünde bulundurulur İslami pedagojinin ele alınması amaçlanmıştır. Aynı zamanda Müslüman dünyasının dertlerine yönelik çalışmaların bir değerlendirilmesi yapılarak günümüzde İslami pedagoji oluşturulması için öne sürülen önerilerin tanıtılması amaçlanmaktadır.

Önemi

İslami pedagoji çocuklara İslam Dinini öğretmede takip edilen yoldur. Kur'an

ve sünnet perspektifinde doğru bilgi ile çocuklara yönelik eğitim ve öğretim faaliyetlerini gerçekleştirmede Çağdaş İslam Düşüncesinin ne dediğini ortaya koymak açısından çalışma önem arz etmektedir.

Bu çerçevede araştırmamızın, din eğitimi alanında yapılan çalışmalara bilimsel zemin hazırlamak açısından önem taşıdığını düşünmekteyiz. Ayrıca günümüz din eğitimi ve öğretimi kapsamında yapılan tartışmalara bilimsel bir bakış açısı sunmasını ümit etmekteyiz.

Tabir olarak İslami pedagoji den yeteri kadar söz edilmiş olması ya da yeteri kadar tartışılmamış olması bu çalışmayı daha da önemli kılmaktadır.

Çalışmayla dini okur okuryazarlık ile eleştirel bakış açısını kazanmış uygulama alanındaki öğrenci ve öğretmen bakış açısına katkı sunması beklenmektedir.

Yöntem

Bu çalışmayla Çağdaş İslam Düşüncesinde teolojik, felsefi ve pedagojik temeller üzerinde durulmakta, Eleştirel pedagoji bağlamında İslami pedagoji ve insan konusu üzerine alan yazın incelemesi mantığıyla yapılmış nitel bir çalışmadır. Çağdaş İslam Düşüncesinin İslami pedagojiye yönelik irat ettiği fikirler ile Eleştirel pedagojinin karşılaştırılmasına çalışılmış buna bağlı olarak İslami pedagoji analiz edilmeye çalışılmıştır.

¹¹ Çiğdem Can Kaynak, "Kur'an-ı Kerim Çerçevesinde Eğitim" s. 722.

¹² Adem Yıldırım, Eleştirel Pedagoji Paulo Freire ve Ivan Illic h'in Eğitim Anlayışı Üzerine, Ankara, Anı Yayıncılık, 2011, s. 48.

¹³ Yıldırım, Eleştirel Pedagoji, s.49.

Çağdaş İslam Düşüncesinin Eleştirel Pedagoji Bağlamında Değerlendirilmesi

İlim alanında Müslümanların içinde bulunduğu durum, Çağdaş İslam Düşünürlerini birtakım arayışlara sevk etmiştir. İslam dünyasının bilim, kültür ve medeniyette yaşadığı inişli çıkışlı tarihsel süreç Çağdaş İslam Düşünürleri tarafından tartışılmıştır. Müslümanların tekrar altın çağ dedikleri bilim ve kültür alanlarında zirve yaptığı eski ihtişamlı dönemlerine geri dönmesi için, içinde bulunduğu fikir hastalığının tedavi edilmesi gerekmektedir. Müslümanların içinde bulunduğu kültürü eleştirel bir gözle okuyarak, yeniden yapılanma projesi bir sancının ifadesidir.

Çağdaş İslam Düşüncesinin hissettiği sancının baskın karakteri ıslah ve tecdittir. Geçmişin geri kalmışlık sebeplerini tespit ederek mümkünse ıslah, değilse tecdit yolunun izlenmesi şeklinde bir karakter arz eder.

İslâm dünyasında ilimlerin gelişmesi, yayılması, eğitim ve öğretimin ferdi ve içtimâî, maddî ve mânevî bakımdan daha verimli hale getirilmesi düşüncesiyle eğitim ve öğretimin gayesi, metodu ve kuralları üzerinde, oldukça erken zamanlardan başlamak üzere pedagojik çalışmalar yapılmıştır.¹⁴

Çağdaş İslam Düşüncesinde düşünürlerin eğitim tariflerinde ortak nokta olarak İslam Dünyasının içinde bulunduğu durumdan kurtaracak insan modeli vardır. Medeniyetin ilerlemesi iyi bir insan modelinin yetiştirilmesine bağlıdır. Eğitim; dini, ahlaki, milli unsurlar içermelidir. Beden, zihin ve ruhun dengeli eğitildiği bir insan modeli için İslami pedagojiye dair bir model oluşturulma-

sı önemlidir. İyi bir İslami pedagoji modeli oluşturulabilirse ideal insan/Müslüman yetiştirmek kolaylaşır. Bu sayede İslam Dünyası geri kalmışlıktan kurtulacağı gibi her alanda kalkınmış İslam medeniyetini tekrar ayağa kaldırmış ve kendi rönesansını gerçekleştirmiş olacaktır. Bunu gerçekleştirmek için Çağdaş İslam Düşünürleri, İslam Dünyasını olumsuz etkileyen bazı unsurlar üzerinde durmuşlardır. Bu unsurların başında geleneksel eğitim kurumlarına getirilen eleştiridir. Bu eleştiri kapsamı; eğitim kurumları, eğitimciler, ders programı ve içeriği, eğitim yöntemi üzerinedir.¹⁵

Eleştirel Pedagoji

Çağdaş İslam Düşüncesi, Müslüman toplumların bulunduğu duruma eleştirel bir bakış getirerek ortaya koymuş olduğu çözümlerde Eleştirel pedagoji ile örtüştüğü noktalar bulunmaktadır.

Eleştirel pedagoji, klasik eğitim felsefesi ile analitik eğitim felsefelerinin birleşimi bir eğitim felsefesi olarak da tanımlanır. Geleneksel kurama karşı, Frankfurt Okulunca geliştirilen eleştirel kuram,¹⁶ diğer alanlarda olduğu gibi eğitim alanında da geleneksel eğitimin müsebbibi olduğu sorunlara karşı bir eleştiri dili geliştirmiştir. Paulo Freire tarafından ezilenlerin pedagojisi ya da Eleştirel pedagoji, geleneksel eğitimin sebep olduğu bireysel ve toplumsal sömürüyle mücadelenin önemli bir aracına dönüşmüştür.¹⁷

Eleştirel pedagoji genel itibariyle öğrencinin sorgulama becerisi geliştirmesi ve eleştirel bir bilincin oluşması açısından önemlidir.

Eleştirel pedagojinin gelişimi ise şöyledir. Paulo Freire, I. Dünya Savaşı sonuç-

larından birçok ülkenin olumsuz etkilendiği gibi ülkesi Brezilya’da olumsuz etkilenmiş ve yokluk/yoksulluk dönemlerini görmüştür.¹⁸ İçinde bulunduğu ortamdaki gelir eşitsizliği, adaletsizlik gibi konularda mücadele etmiş özellikle emekçinin hakkını sömürenlere karşı bir tavır geliştirmiş bu tavır ile geri kalmışlığın sebepleri üzerinde kafa yormuştur. Freire, geri kalmışlığın temel sebebinin eğitim olduğu sonucuna varmıştır.

Freire’nin Eleştirel pedagojiyle ilgili bazı kavramlar öne sürmektedir. Bu kavramların başında praksis kavramı vardır. Praksis, eylem ile söylemin bütünleşmesiyle, bilinçli eylemi meydana getiren bir kavramdır. Diğer kavramların temelinde praksis kavramı vardır. Freire’nin Eleştirel pedagojiyle ilgili üzerinde durduğu diğer kavram sessizlik kültürüdür. Sınır durum dan¹⁹ kurtulamamanın sonucu sessizlik kültürüne yol açar. Praksisten yoksunluk sessizlik kültürünü doğurur. Bu sınır durumdan kurtulmak için Freire, bilinçlenme kavramını kullanır.²⁰

Freire, özgürlük mücadelesine girişmeye egemen unsurlara uyum sağlamış, uysallaşmış hatta bu unsurlara teslim olmuşluk halini “sessizlik kültürü” olarak adlandırır. Bu durumdan kurtulamama sonucu bireyin sürü haline gelmesini ifade etmektedir. Bu kültür içinde yaşayan insanlar, sömürü sonucu çıktıkları çilelerin sebeplerini ya kendilerinde bulmuşlardır ya da doğaüstü güçlere bağlamışlardır.²¹

Sessizlik kültürüne götüren eğitimi eleştiren Freire, yanlış eğitim uygulamalarıyla insanın bilinç yoksunluğuna düşeceği üzerinde durur. O’na göre bi-

linçlenmek, ezilmiş bireylerin ve toplumların uğramış olduğu baskı ve şiddete karşı “dile gelmek” olarak ifade eder. Sömürülen birey ve toplumlar, sözlerini söyleyebilmeleri için dile gelmelidir. Asıl kazanımları bu hak olacaktır. Lakin bu hak, eğitim kurumlarında ezberci ve baskıcı yöntemlerle unutturulmaya çalışıldığına vurgu yapan Freire, bunu bankacı eğitim modeli olarak tanımlamaktadır. Bu modelde öğretmen bilgiyi aktarma rolündedir, öğrencide bilgiyi ezberleyen rolündedir. Bu eğitim modeli, öğrencileri pasifleştirerek hayata müdahil olmayan bireyler haline bürümektedir. Aktarılan bilgileri ezberleyen öğrenciler, fikir üretmek, düşünmek ve yaratıcı olacak bir bilince ulaşmamaktadır.²²

¹⁴ TDV İslâm Ansiklopedisi, Mustafa Çağrıncı, İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 1988, “Âdâb-ı Ders” maddesi.

¹⁵ Yücel, “Modern İslam Düşüncesi”, s. 1181.

¹⁶ Selahattin Hilav, der., Felsefe Yazıları, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1995, s.217.

“Eleştirel Pedagoji ve Eleştirel Eğitim Yönetimi Çalışmaları Üzerine Söyleşi”, Nirvana Sosyal Bilimler Sitesi. Yayın Tarihi: 26 Nisan 2020, <http://www.nirvanasosyal.com/h-684-nazmiye-hazarin-gazi-universitesi-gazi-egitim-fakultesi-ogretim-uyesi-dr-ayhan-ural-ile-elestirel-pe.html>

Yıldırım, “Eleştirel Pedagoji” s. 97.

Freire’ye göre, bireyin sürü haline gelmesi, zincirlerini kıramaması demektir.

Yıldırım, “Eleştirel Pedagoji” s. 107.

Manolya Demircan, “Paulo Freire Felsefesi ve Eğitim Anlayışı”, Eleştirel Pedagoji - Yıl 2021 (Eylül-Aralık) Sayı 69-70, (2021), s.33.

Demircan, “Paulo Freire Felsefesi ve Eğitim Anlayışı”, s.34.

“Eleştirel pedagoji açısından, birçok yönden din eğitiminde öğrenmenin ilk adımı olması bağlamında eğitimsel bir gereklilik ve yöntem olarak görülebilecek ezberleme eyleminin bizatihi kendisinin değil, eğitimin ana karakteristiği haline gelmiş bir ezbercilik tavrının yargılandığını kaydetmek gerekir. Bu açıdan ezber yöntemi; tümevarım, tüm-dengelim, çıkarım yapma ve sebep-sonuç ilişkilerini görme gibi akıl yürütme süreçleri açısından bir noktaya kadar gereklilik olarak görülebilir.”²³

Freire, “sessizlik kültürü” olarak adlandırdığı durum ile İslam Dünyasının içinde bulunduğu durumun benzerliği göze çarpmaktadır. Çağdaş İslam Düşüncesine göre sömürülen Müslüman dünyası sessizlik kültürü içinde yaşamakta, prangalarını kırarak bilinçten yoksun görünmektedir. Geleneksel eğitim Müslüman toplumlara, sömürü sonucu çektikleri çilelerin sebeplerini kanıksatacak bir kültür oluşturmaktadır. Hatta bu geri kalmışlık halinin kaderleri olduğu inancına düşmüşlerdir.

Freire, bankacı eğitim modelinde bireyin pasifliğine karşı bireyin aktif olduğu Problem Tanımlayıcı Eğitim Modeli önerir. Eleştirel pedagoji olarak adlandırılan bu modelde iki temel nokta vardır. İlki problemi ortaya çıkarma diğeri de problemin ortadan kaldırılmasıdır. Bu model ile bireyler, eleştirel bir bakış geliştirecek ve geri kalmışlığı değiştirmek için harekete geçmelerini sağlayacak bir özelliğe sahiptir.²⁴

Problem Tanımlayıcı Eğitim Modeli, Çağdaş İslam Düşüncesinin ortaya konmaya çalıştığı modele benzemektedir. Zira Çağdaş İslam Düşünürleri de Prob-

lem Tanımlayıcı Eğitim Modelindeki gibi ilk olarak problemin tanımlanması sorunsalını bir nevi aşmışlardır. Akabinde de problemin ortadan kaldırılması için İslami pedagojiyi oluşturacak uygulamaya dönük çözümlerini önermektedirler.

Okuma-yazma Freire'ye göre sadece yazıları sesli okumak ve kağıda deftere dikte etmek değildir. Ona göre okuyan bireyler aynı zamanda dünyayı da okuyabilme yetisine sahip olur, kendi dünya görüşlerini geliştirir, içinde bulunduğu ortamın, sorunların farkına varır.²⁵ Çağdaş İslam düşüncesi de hayatı anlama, sorun ve soruları algılayıp dini perspektiften anlamlandırma çabası içinde olmuştur. Bu doğrultuda Çağdaş İslam Düşüncesinin öncü reformcuları olması hasebiyle Şah Veliyyullah, Cemaleddin Afgani, Muhammed Abduh, Reşid Rıza ve Seyit Ahmet Han v.b. isimler dikkat çekmektedir. Öne sürdükleri yorumlar farklılık içermekle birlikte aynı kaynaktan beslenen sistemli düşünme biçimleri anlaşılmalıdır.²⁶

Çağdaş İslam Düşüncesine göre; Müslümanların geri kalmışlık durumu İslam'dan değil Müslümanlardan kaynaklanmaktadır. Çünkü geleneksel eğitim, düşünce alanında fikri durgunluğa sebep olmaktadır. Geleneksel eğitimin kalıplaşmış tortuları nedeniyle İslam dininin ruhu Müslümanlara öğretilenmektedir aynı zamanda dinden uzaklaşma gibi nedenler eğitimdeki sorunların sebeplerindedir. Tespit ve çözüm doğrultusunda sorunun iki yönü bulunmaktadır. Tespit geri kalmışlıktan kurtulmaktır. Çözüm eğitim ile olacaktır. Geri

kalmışlıktan kurtulmak için bir uyanış hareketinin gerçekleşmesi gereklidir. Bu hareket İslami bir eğitime olmalıdır. Bu nedenle İslami bir pedagojiye ihtiyaç çok önemlidir çünkü dinin doğru anlaşılması, öğretilmesi uyanış hareketi için gereklidir. Geleneksel eğitim uyanış ruhunu verememektedir. Bu nedenle Çağdaş İslam Düşünürleri, din eğitimi ile tarihsel süreç içinde oluşan geleneksel din anlayışını olduğu gibi muhafaza etmek ve geleneği dayatmak gibi bir yaklaşımı eleştirmişler ve bu çerçevede fikirlerini ortaya koymuşlardır.

Çağdaş İslam Düşünürleri ve İslami Pedagoji

İslam dünyası, içtihat kapısının kapanması ile yeni durum ve sorunlara çözüm üretecek bir yapıdan uzak görünmektedir. Islaha muhtaç tasavvufi yapı ile yeniden ayağa kalkış iradesinin tecelli etmesi düşünülemez. Cehalet, batıl inanç ve dinin özünden kopuş gibi sorunlara karşı eğitime yönelik bir arayış olarak İslami pedagojiye yönelik derin ve detaylı araştırmalar gereklidir. İslami pedagoji; aklını kullanmayı bilen, eleştiri kültürüne sahip, sorgulayan bireyleri yetiştirecek bir çerçevede olmalıdır. Aklını kullanmayı bilen ve sorgulayan nesiller ancak müfredat dışı bırakılan felsefenin tekrar müfredata alınmasıyla olacaktır. Çünkü nesillerin felsefi analizi yapabilecek kazanım düzeyine ulaşmaları sağlanabilirse eleştirel düşünme gerçekleşmiş olacaktır.

Batı'nın sömürüsüne karşı durdurmak gayesiyle fikri ve ahlaki standartların yükseltilmesi için İslam toplumuna

genel bir çağrı yapan Cemalaeddin Afgani'nin nihai gayesi İslam dünyasını Batı'nın karşısında siyasi bakımdan güçlü kılınması gelmektedir. O, fikri bir modernizm öne sürmüş ayrıca eğitim kurumlarının müfredat programlarını genişleterek felsefi ve ilmi disiplinlerin işlenmesi ve genel eğitim reformlarının yapılması yolunda teşebbüslere girişmiştir.²⁷

Emperyal devletlerin hegomanik tavrına karşı ve dünya üzerine kurmuş olduğu sömürü çarkına karşı Müslüman ülkelerde ortaya çıkan sarsıntı İslami yenilenmeyi elzem hale getirmektedir. Çağdaş İslam Düşüncesi, dini söylemin yenilenmesi ve özgür bir Müslüman toplumun toplumsal dönüşüm ile olacağı hususunda hemfikirdir. Dönüşüm eğitim-öğretim ile olacağı öngörülmüş ve geri kalmışlık bataklığından kurtulmak için bazı prensipler ortaya çıkmıştır. Bu prensipler; Müslümanların saf bir imana sahip olması, cehalet ve taklit ile mücadele, tasavvufun ıslah edilmesi ve İslam dünyasındaki yaygın ahlak anlayışının değiştirilmesi

Mustafa Çetin, “Eleştirel Pedagoji Bağlamında Türkiye’de Din Eğitiminin Felsefi Analizi”, (Yayımlanmamış Doktora Tezi, Recep Tayyip Erdoğan Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Rize 2022), 106.

²⁵Demircan, “Paulo Freire Felsefesi ve Eğitim Anlayışı”, s.35.

²⁶Bülent Şenay, “Küreselleşme Sürecinde Dinlerin Yeri ve Çağdaş İslam Dünyası'na Bir Bakış”, Çağfer Karadaş(Ed.), “Çağdaş İslam Düşünürleri”, Ensar Neşriyat, İstanbul 2007, s.74.

²⁷Rahman, İslam, s.300.

²⁸Tülay Yücel, Modern İslam Düşüncesinde Eğitim Anlayışı (Fazlur Rahman, Muhammed İkbal ve Cemaleddin Afgani Örneği), İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 2020, 9 (2), 1173/1199, s. 1175.

şeklinde dir.²⁸ Genel olarak baktığımızda bu prensipler aslında eğitime işi dayandırmakta ve İslam'a dair bir pedagoji oluşturmayı öngörmektedir.

Eleştirel pedagoji; eğitim ile insana hizmet ve toplumsal gelişme sorunsalına değinir. İnsan kapasitesi üzerine kafa yoran Eleştirel pedagoji ile Çağdaş İslam Düşüncesi eğitim sorunlarına benzer çözümler dile getirmektedir.

Çağdaş İslam düşüncesinin eleştirdiği geleneksel eğitim sisteminde kullanılan metoda yönelik yapılan eleştiri müfredat programının uygulanmasında konuların sıraya konmasıyla ilerlenen bir metodun izlenmesine bağlı olarak öğrenci belli bir seviyeden bir üst seviyeye, bir konuyu bitirip daha yüksek bir konuya başlamakla geçilirdi. Bu yöntem her konuya gerektiği kadar zaman ayırmaya izin vermemiştir. Çoğunlukla öğrenci bir üst seviyeye mümkün olan en kısa zamanda geçebilmek için konuların üzerinde onları iyice anlayınca kadar durmamıştır. Bu metod öğrencileri ezberciliğe itmiştir.²⁹ Eğitimde eleştiri kültürünü oluşturamayan İslam Dünyasında Eleştirel pedagoji kavramıyla ifade edecek olursak “sessizlik kültürü” oluşmuştur.

Müslümanların içinde bulunduğu durumun yani sessizlik kültürünü aşmanın yolu ancak eğitimle mümkün olacağını belirten Muhammed Abduh, ahlaki ıslahı hedeflemiştir. O, ahlaki bir bilinçlenmeden bahseder. Bunun tek yolunun eğitim olduğunu vurgulamaktadır. Hem Afgani hem de Abduh felsefe ve eğitimde İslami rasyonalizmi yeniden ortaya çıkarmaya çalışmaktadır.³⁰

Muhammed Abduh, eğitimin erken yaşlarda başlaması gereğine inanır, eğitim-

sizliği geri kalmışlığın ana sebebi olarak görür.³¹ Akli ön plana çıkarılmasına vurgu yapar ve içtihatla yenileşmeyi savunur. Batıl inançlara saplanmış Müslümanlar ifadesi doğru dinin öğretileceği bir yöntem arayışını düşündürmektedir. Müslümanların dinamizmden uzak olmaları tespitini Freire'nin “sessizlik kültürü” ile benzeştiği söylenebilir. Akla ve İctihada vurgusu İslami pedagoji çerçevesi açısından önemlidir.

Reşid Rızâ dinî ilimlerin yeniden canlandırılması, etkin ve saygın bir konuma ulaşması için Cemâleddin Afgânî ve Muhammed Abduh'un çabalarını sürdürmeye çalışmıştır. Çalışmaları incelendiğinde onun hem gelenekten kaynaklanan metodolojiye sahip çıktığı, hem de çağın ihtiyaçlarını göz önünde bulundurarak içtihad anlayışına ve yeniliğe büyük önem verdiği görülür. Bu sebeple temel inanç ve ibadet esasları dışındaki konularda akli ve ilmi izahlara girmekten kaçınmamış, hâkim ilim anlayışını aynen devam ettirmek isteyen medrese mensuplarını eleştirmiştir.³²

Musa Carullah'a göre mektep ve medreselerin ıslahı hayati bir meseledir. Çünkü İslâm dünyasında yaşanan gerilemenin ve çöküşün en temel sebeplerinden biri eğitim alanındaki yenilenememelerdir.³³

Kur'ani eğitimin amacı toplumsal bir yıkım değil toplumsal bir inşadır. Ferdî ve toplumsal anlamda iyi davranışları topluma hâkim kılmaktır.³⁴

Fazlur Rahman, çağdaş bir İslami eğitim anlayışının ihtiyacına dikkat çekerken, eğitim sisteminin çağdaş ve milli değerlerle yoğrulması gerektiğini savunmaktadır. Eğitim kurumlarının

gelişmesi ve kendine has müfredatın olması için İslami bilgi anlayışının gelişiminin ortaya konulması gerekir.³⁵

“İlimlerin içeriği ve neler öğretildiği yanında, nasıl öğretildiği de önemlidir. Biz burada ağırlığın, konulardan ya da disiplinlerden çok, kitaplara verildiğini görüyoruz. Bir öğrenci fıkhi değil de Hidaye'yi ya da başka bir eseri öğrenmiştir; Beyzavi'yi okuyup incelemiştir, ama bir bilim olarak tefsir ilmini okuyup incelememiştir. Aynı şeyler diğer bilimler için de geçerlidir. Genel fikri mizaca (kafa yapısına) son derece uygun düşen bu metod, konuları anlayarak, eleştirerek ve tahlil ederek kavramak yerine onları anlamadan körü körüne ezberleme sürecini daha da güçlendirmiştir.”³⁶

Fazlur Rahman'ın vurguladığı durum, din eğitiminin Freire'nin işaret ettiği eleştirel tutumdan uzak hatta edilgen hale getirici olduğunu göstermektedir.

Muhammed Esed'e göre, Kur'an'ın başka bir dilde gerçekten anlaşılması isteniyorsa, Kur'an mesajı daha sonraki İslami gelişmelerin kavramsal imajları ile zihinleri henüz bulanmamış insanlar için taşıdığı anlama mümkün olduğu kadar yakın bir anlam verecek şekilde çevrilmelidir.³⁷ Bu söylemi ile geleneksel eğitimin bilgi yığınına gelmemiş nesillere Kur'an mesajını iyi bir şekilde öğretmeyi kastettiğini söyleyebiliriz.

Abdülkerim Suruş, bilimler felsefesinin keşfi düşüncesi ifade eder. Dinin yorumlarından bahsisle, Hz. Peygamberin ağzına kendi sözlerini yerleştirmek ifadesi dikkat çeker devamında da durumu kendimize mal etmek sakıncalı olduğunu vurgular. İslam'a zarar veren iki yaklaşımı ön

plana çıkararak düşünür; ilkinin, dinin ideolojileştirilmesi, ikincisinin ise, İslam'ın hukuki bakış açısına aşırı vurgu yapılması olduğunu söyler. Her alanda olduğu gibi eğitimde aklın önemine değinir. Düşünürün öne çıkan beş özelliğini şöyle sıralayabiliriz; yorumsal akla karşı eleştirel aklın ikame edilmesi, mutlaklığa karşı şüphecilik, ödevlere karşı haklar, tinsellikle akli birleştiren, iyice düşünülmüş ve bilgili bir dindarlık ve sevgi dininin gerekliliği hususudur.³⁸

Nakıb el-Attas, eğitimde bilginin aktarım aracı dilin önemine vurgu yapar. Toplum, tarih, kültür ve yorumlama biçimlerinin değişimiyle

²⁸Yücel, “Modern İslam Düşüncesi”, s.

³⁰1187. Veysel K. Altun “İslam Düşüncesini Yeniden İnşa Çabası: Bilginin İslamileştirilmesi”. Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi 4 (2015) s.178.

³¹Nesrin Aktaran, “Muhammed Abduh'un Din Eğitimi İle İlgili Görüşleri”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2015), 39.

³²TDV İslâm Ansiklopedisi, M. Sait Özervarlı, İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2008, “Reşid Rızâ” maddesi.

³³Mustafa ÖZTÜRK, “Çağdaş İslâm Düşüncesinin Serencamı”, TYB Akademi, 2/4 (2012), s.22.

³⁴Fazlur Rahman, Ana Konularıyla Kur'an, çev., Alparslan Açıkgöç, Ankara Okulu Yayınları. 1999. s. 90-91

³⁵Altun “İslam Düşüncesini Yeniden İnşa Çabası”. s.179.

³⁶Fazlur Rahman, Tarih Boyunca İslami Metodoloji Sorunu, çev., S. Akdemir, Ankara Okulu Yayınları. 2009. s. 128.

³⁷Beyza Bilgin, İslam Din Pedagojisinde İslam'dan Başka Dinlerin Anlatımı, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 43/2 (2002), s.28

³⁸Necmettin Çalışkan, Yeni İslam Düşünürleri, “İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi” 7/1, (2018) s.522

semantik olarak dil de değişir. İçinde bulunduğu dünya görüşüne göre dil şekillenir. Bundan akıl, düşünce ve hakikat görüşü etkilenir. Nakıb el-Attas'a göre İslam Düşüncesi öznel bir eğitim istiyorsa eğitim mahiyetinin ve tanımının netleştirilmesine vurgu yapar sonra da bu tanımlardan yola çıkılarak müfredat programının oluşturulması gereğini dillendirir. Attas, eğitimi insana tedrici olarak aşılana herhangi birşey olarak tanımlar. Bu tanıma uygun olarak eğitim kavramını en iyi bir şekilde te'dip kelimesinin kullanılmasını önerir. Te'dip hem ilmi hem de ameli beraberce kapsamaktadır. Terbiye'nin kavramsal yapısında bilgi yer almamaktadır. Terbiye, büyütme, desteklemek, beslemek gibi anlamalara gelmektedir.³⁹

“Terbiye kelimesi modern Arapça'daki kullanım alanlarında ise eğitim, yetiştirme, büyütme: öğretim: pedagoji: (hayvan) yetiştirme, besleme gibi anlamları içermektedir. Örneğin: terbiyetü'l-etfal: çocuk eğitimi, çocuk büyütme, yetiştirme: terbiyetü'l-bedeniyye: beden eğitimi: terbiyetü'l-hayvan: hayvancılık, hayvan besleme: terbiyetü'd-dücâc: tavukçuluk: terbiyetü's-semek: balık yetiştirme: terbiyetü'n-nebâtât: bahçecilik anlamlarında kullanılmaktadır.”⁴⁰

Attas, kullanacağımız kavramın doğru bir eğitim ve doğru bir eğitim süreci fikrini iletmesinin çok büyük önem arz ettiğini belirttikten sonra terbiye teriminin tenkitli olarak incelenmesi ve gerekirse daha kesin ve doğru seçenek bulunması zorunluluğundan bahseder.⁴¹

Te'dip, İslami manada eğitimi tariflemek için kullanılabilir bir kavramdır. Müslüman dünyada eğitim gibi çok

önemli bir terimle ilgili “Talim, Terbiye ve Maarif” olmak üzere üç kavram kullanılmaktadır. Kavram kullanımında bir ittifak yoksunluğu Çağdaş İslam Düşüncesinin çıkmazlarından bir konu olarak bahsedilebilir. Ortak kavram kullanımı hususunda ayrıca kafa yorulması gerekmektedir. Aslında, bu üç kavram arasında çeşitli nüans bulunmaktadır. Burada mevzu bahis sorun üç kavramın da eğitim kavramının yerine konulması ve kullanılmasıdır.⁴²

Uygulamalı İslam biliminin önemine işaret eden Arkun, bu noktada geleceği inşa etmek için geçmişi temizleme, sömürgecilğe karşı Arap İslam kimliğini yeniden oluşturma, modern bilimlerden yararlanarak Kur'an'ı anlama çabasını öne çıkarmak istemektedir. Kur'an'ı iki önemli bakış açısıyla inceler; birincisi, dini anlamak isteyen evrensel bilincin kaynağı. İkincisi de edebi ve tarihsel bir belge olarak Kur'an'a bakıştır.⁴³

İsmail Raci Faruki'ye göre, İslam âlemi bulunduğu halin sonucu olarak hissettiği sancının tedavisi için öncelikle bireylerin, kendilerinin değiştirilmesinin istendiği ilahi emre uyması ve Bilginin İslamlaştırılması faaliyetine girişmesi önem arz etmektedir.⁴⁴ Çağdaş eğitim sisteminde eksik olan tarafı, İslami oryantasyondan hiçbir iz olmamasıdır. Eğer bu nokta ihmal edilirse öğrencilerin karakterinin şekillenmesinde dini ve ahlaki değerlerin etkisi olmayacağına vurgu yapar. İslami eğitim sistemi ile Batılı okul tarzıyla eğitim veren eğitim sistemlerinin birleştirilmesini savunur. Bu birleşmeden maksat, Batılı sisteme İslami bilgiyi ve İslami sisteme de modern bilgiyi entegre etmektir. Faruki aynı zamanda bu düşüncesi ile Müslüman

Dünyasının geri kalmışlığının bilim ve teknoloji bağlantılı bir eğitiminden mahrumiyetine sebep olarak da ortaya koymaktadır.

Faruki, önerdiği eğitim sistemini şu şekilde açıklar. Müslüman dünyasını bulunduğu krizden kurtarmak için “Bilginin İslamlaştırılması” kavramını pratiğe geçirmenin önemi üzerinde durur. Kavram, özellikle eğitim anlayışına vurgu yapmaktadır. Öncelikle Müslüman dünyasının durumu Müslüman mütefekkirleri eğitim yaklaşımı oluşturabilmek için arayışa sürüklemelidir. Bilginin İslamlaştırılması bağlamında öne sürdüğü eğitim anlayışında; her öğrencinin dört yıllık öğrenimi sırasında, bölümü ne olursa olsun alacağı, temel müfredatın içinde, ilk yıl, İslam medeniyetinin özünü teşkil eden temel ilkelere özümsetecek bir eğitim verilmelidir. İkinci yıl, İslam'ın temel ilkelerinin bir göstergesi olarak İslam medeniyetinin tarihi başarılarının idrak ettirildiği bir eğitim olmalıdır. Üçüncü yıl, İslam medeniyeti yapı itibarıyla ve tarihi tecrübesiyle diğer medeniyetlerle ne tür bir etkileşime girdiği aynı zamanda ne tür farklılıklara sahip olduğu İslami pedagoji de konu olarak işlenmelidir. Dördüncü yıl ise, İslam medeniyetinin günümüz dünyasında temel sorunlara çözüm üreten tek sistem olduğu gözler önüne serilmelidir.⁴⁵ Faruki'nin İslami pedagoji bağlamında ortaya koymaya çalıştığı fikirleri biraz daha net görmektedir.

Aliya İzzetbegoviç bir siyasetçi olmasının yanında Çağdaş İslam Düşüncesine önemli katkılar sağlamış bir mütefekkiridir. O'na göre temel

sorun İslam dünyasının kendine göre bir eğitim modeli oluşturamamıştır, özellikle Batı karşısında Müslümanlara biçilen rol bir türlü değişmemiştir.

³⁹Altun “İslam Düşüncesini Yeniden İnşa Çabası “. s.179.

⁴¹Serdar Mutçalı, Arapça-Türkçe Sözlük, Dağarcık Yay., İstanbul, 1995, s. 307.

Gündüz, İslam, Gençlik ve Din Eğitimi, s.27.

⁴²Altun “İslam Düşüncesini Yeniden İnşa Çabası “. s.179.

⁴³Necmettin Çalışkan, Yeni İslam Düşünürleri, s.523.

⁴⁴Altun “İslam Düşüncesini Yeniden İnşa Çabası “. s.162.

⁴⁵Altun “İslam Düşüncesini Yeniden İnşa Çabası “. s.181.

⁴⁶Onur Şaraplı, Aliya İzzetbegoviç'in Düşüncesinde İslam Ve Eğitim, 1. Baskı: Kriter Yayınevi 2020 / İstanbul, s.7.

Aliya İzzetbegoviç, savaşın getirdiği korkunç yıkımı kaleme alırken bizlere bıraktığı bütün eserlerinde İslam dünyasında düşünce merkezli ve de gerçekçi bir eğitim modelinin de olması gerektiğini savunmuştur. İslâm'ın yanlış yorumlanması modern dünyada Müslümanların geri kalmışlığının en temel sebebidir. Bu sorunu gidermek için Kur'an, Hadis ve diğer kaynaklar dikkatle okunarak anlaşılmalıdır.⁴⁷

Aliya İzzetbegoviç, insan ile Kur'an arasındaki mesafenin kaldırılması gerektiğini vurgular. Muhafazakârlar bütün değerlerini olduğu gibi muhafaza etmeyi iddia etmeleri sebebiyle içinde yaşadığımız çağ ve Müslümanların sorunlarını takip edememektedirler. Batı felsefesine ve çağın kurucu fikirlerine yabancı kalmakta ve hatta bilinçli olarak bunlarla iletişime geçmemeye özen göstermektedirler. Şeyhlerin ve hocaların temsil ettiği bu muhafazakâr tavır İslâm'ın karşı çıktığı bir ruhban sınıfı ortaya çıkarmaktadır ve İslâm'ın yorumlanmasını belirli bir zümreye has kılmaktadır. Bu şekilde insanlar ile Kur'an arasına mesafe konmakta ve insanlar muhatap olmaları gereken kutsal kitaplarından uzak tutulmaktadır. Nihayetinde bu tutum, İslâm'ı her dönem yaşanılır kılmaktan çıkartmaktadır.⁴⁸

İslâm'ın asıl kaynaklarına sağlıklı bir dönüş ve çağına muhatap olabilen bir İslâm yorumu gereğini dillendiren Aliya İzzetbegoviç, İslâm dünyasının ikili bir kriz içinde bulunduğu ve modernleşme karşısında İslâmî bir rönesansın nasıl sağlanabileceği konusunda fikirler serdetmiştir. İslâm dünyasının en önemli krizi, bir taraftan geleneksel İslâmî yorumları sadece geleneğe ait

oldukları için sorgulamadan kabul eden tutucu muhafazakârlar ile diğer taraftan İslâmî olan her şeyi ilerleme karşısında engel olarak gören ve Batı'ya ait olanları sorgulamadan kabul edenler arasındaki sosyolojik bölünmenin krizidir. Bu kriz aşılmadan İslâm dünyasının ve Müslümanların daha özgür ve onurlu bir hayatı yaşamalarından bahsetmek Ona göre mümkün değildir.⁴⁹

Tabiri caiz ise her fert Müslüman kadının tornasından geçecektir. Bu sebeple İzzetbegoviç en az aydınlara ve düşünce adamlarına yüklediği görev kadar Müslüman kadına da bir pedagog görevi yükler. İslâm toplumlarının İslâmlaşması kadınların İslâmlaşması ile mümkündür. Bu ise İslam'da ilk pedagog olarak kabul edilen annelik müessesinin İslâm'daki yerinin ve öneminin iyi anlaşılmasıyla sağlanır. İslâm dünyasının yeniden dirilişi açısından Müslüman kadınların eşleriyle birlikte Müslüman çocuklar yetiştirmesinin bir zorunluluk olduğunu ifade eder.⁵⁰

“Kur'an pedagojisinin insan fitratına uygunluğu ile öncelikle gönderildiği toplumda olmak üzere Allah'ın mesajlarını takip eden tüm toplumlarda köklü değişimler yaşanmıştır. İslam dünyasında Kur'ani terbiyeyle uyummayan birtakım hareketler Kuranın eğitim felsefesiyle alakalı değil inananların bu eğitimden ne kadar nasiplenebildikleriyle alakalı bir durumdur.”⁵¹

Beyza Bilgin'e göre, Müslümanlar seküler ve modern Batı dünyasına bir tepki olarak, inançlarına sarılıyorlar. Geleneksel eğitim sistemi İslam'ın kaybettiği bilimsel ve teknolojik yollar ile tanışmada yetersiz görünmektedir. Batıdaki

gibi bir devrim ve reform hareketi olmadan İslam toplumlarının bilimsel ve teknolojik bakımdan nasıl gelişeceklerini tasavvur zordur. Bunun için bireysel özgürlük ve çoğulculuk şarttır.⁵²

Günümüzde, İslami pedagojide, öğretim ve öğrenmenin geliştirilmesi için modern eğitim yaklaşımlarına ihtiyaç vardır. Buna karşın, İslam Dininin teolojik temelleri ve kanıtları dikkate alındığında öğretim ve öğrenmenin sistematik bir şekilde geliştirilebileceği yaklaşımlar sınırlıdır. Mesela, Türkiye'de 2000'lerden sonra benimsenen ve eğitim-öğretim programlarına yansıtılan yapılandırmacı öğrenme yaklaşımı dinlerin hakikat iddialarını öznel bir bağlamda ele aldığı için eleştirilmekte ve bu yaklaşımın İslam Din Eğitimi'ne tam olarak uygulanamayacağı ileri sürülmektedir.⁵³

İslam dünyasında son dönemlerde çeşitli zamanlarda eğitime yönelik toplantılar yapılmıştır. Bu toplantılarda İslami düşünce yapısının geliştirilmesi ve eğitim-öğretim sistemiyle ilgili metodik çalışmalar ele alınarak genel değerlendirilmeler yapılmıştır.⁵⁴

Yapılan bu toplantılar ve eğitim üzerine çalışmalar özgün bir eğitim modeli konulmasına ışık olma ümidini taşımaktadır. Çağdaş İslam Düşüncesine göre sorun nispeten tespit edilmiştir. Doğruluğu ya da yanlışlığı eleştirilmemiş dini bilginin, boş depo gibi görülen zihinlere aktarılmasını ifade eden ezberci eğitim yaklaşımları, Eleştirel pedagoji de bankacı eğitim kavramıyla açıklanmaktadır. Bankacı eğitim kavramıyla ifade edilen bilgi aktarmacı anlayışla eğitimin gerçek hedeflerine ulaşamayacağı tarihi ve güncel tecrübelerle ortadadır.

Eğitimin hedefi özgür birey ve özgür toplum inşasıdır, yani insanın yaratıcının yarattığı kodlardaki rolüne göre insanileşmesini gerçekleştirmesidir. Lakin geleneksel eğitimde insanileşme göz ardı edilmektedir. Akıllı olan, düşünen, eleştiren, tercihte bulunan ve karar verebilen bireyler geleneksel eğitim sınırları içerisinde bu yönünü kaybetmekte ve edilgen bir tavra zorlanmaktadır. Çağdaş İslam Düşüncesi, geleneksel eğitimin etkisine yönelik yeni bir değişim dönüşüm oluşturmaya bağlıdır. Oluşturacağı İslami pedagoji yolu ise Eleştirel pedagojinin ortay koyduğu ve Çağdaş İslam Düşünürlerince dillendirilen çözüm yolları dikkate alınmalıdır.

Sonuç

İslam âlemi eğitim ve öğretimdeki gelişmeleri takip edememiş ve yabancı düşüncelere bağımlı olduğu bir yapı arz etmektedir. İslam toplumları bu durum ile ya geleneksel eğitimin etkinliğine ya da seküler bir eğitimin etkisine maruz

⁴⁷Akın, Karaarslan, “Çağdaş İslâm Düşüncesinde Aliya İzzetbegoviç, s.47.

⁴⁸Akın, Karaarslan, “Çağdaş İslâm Düşüncesinde Aliya İzzetbegoviç, s.50.

⁴⁹Akın, Karaarslan, “Çağdaş İslâm Düşüncesinde Aliya İzzetbegoviç, s.56.

⁵⁰Akın, Karaarslan, “Çağdaş İslâm Düşüncesinde Aliya İzzetbegoviç, s.52.

⁵¹Can Kaynak, “Kur'an-ı Kerim Çerçevesinde Eğitim” s. 723.

⁵²Bilgin, “İslam Din Pedagojisi”, s. 40.

⁵³Recep Kaymakcan, “Türkiye'de Din Eğitiminde Çoğulculuk ve Yapılandırmacılık: Yeni Ortaöğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Programı Bağlamında Bir Değerlendirme,” Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri / Educational Sciences: Theory & Practice 7:1 (2007), s.186.

⁵⁴Altun “İslam Düşüncesini Yeniden İnşa Çabası “. s.173.

kalmış, eğitimde bütünlük arz etmeyen bir görünüme düşmüştür. Genel yapı bir tarafa ağırlık verildiği diğer tarafın ihmal edildiği uygulamalara dönük bir durum içinde olmuştur.

Din eğitimi ve öğretimi konusu pedagojik yönüyle güncelliğini koruyan tartışmalardandır. Özellikle Türkiye’de okullardaki din dersleriyle ilgili yapılan tartışmalar din eğitiminin olması gereken statüsü üzerine olmakla birlikte meşruiyetiyle de ilgilidir.

Çağdaş İslam Düşüncesi, İslam Dünyasının içinde bulunduğu duruma bir çözüm arayışı içinde olması hasebiyle geleneksel eğitim sistemine eleştirel yaklaşmış, geri kalmışlığın temelindeki sorunlara çözüm üretmeye çalışmıştır. Eleştirel pedagoji ile benzer bir yaklaşım içindeki Çağdaş İslam Düşüncesi, İslami pedagoji ye yönelik metotlar üzerinde durmuştur.

Çağı yakalayamayan bireylerin ve toplumların geri kalmışlık girdabına sürüklenmelerinin sebeplerinden biri geleneksel din öğretimi yaklaşımı ve uygulamalarının günün ihtiyaçlarına cevap verme konusunda yetersizdir. Çağdaş İslam Düşüncesine göre; İslami pedagoji, günün ihtiyaçlarına cevap verecek düzeyde olması doğrultusunda Kur-an’ın anlaşılması özellikle doğru anlaşılmasına dair yöntemlerin olduğu ve öğretildiği bir yapı arz etmelidir.

Beden, zihin ve ruhun dengeli eğitildiği bir insan modeli için İslami pedagojiye dair bir model oluşturulması önemlidir. İyi bir İslami pedagoji modeli oluşturulabilirse ideal insan/Müslüman yetiştirmek kolaylaşır. Bu sayede İslam Dünyası geri kalmışlıktan kurtulacağı gibi her alanda kalkınmış İslam medeniyetini

tekrar ayağa kaldırmış ve kendi rönesansını gerçekleştirmiş olacaktır.

Eleştirel pedagojinin din eğitimi açısından bir referans çerçevesi olarak dikkate alınması, İslami pedagojinin etkili olmasına ve verimli olmasına katkı sunması açısından önemlidir.

Çağdaş İslam Düşünürlerinde görüldüğü gibi ezilenlerin kurtuluşunun eğitimden geçtiğini düşünen Freire, eğitimde eleştirel bilinç oluşturmaya önem vermiştir. İnsanileşme ve özgürleşme ancak eleştirel bilinçle ve praksis ile sağlanabilecektir. Bu noktada bireyleri doldurulması gereken kaplar ve yatırım nesnelere gibi gören, ezilenlere boyun eğdiren, sorgulamaktan çok uyum sağlamayı öğreten, diretileni kabul ettiren ve diyalogdan yoksun bankacı eğitim modelini eleştirmiştir.⁵⁵ İslam Dünyasındaki geleneksel eğitim modeli ile bankacı eğitim modeli benzeşmektedir. İslam dünyası bu sorunu aşmada Eleştirel pedagoji ve çeşitli yaklaşımlardan faydalanarak özgün bir eğitim yaklaşımı ortaya koymalıdır.

Bilginin İslamileştirilmesi düşüncesi bağlamında Faruki’nin Batılı sisteme İslami bilgiyi ve İslami sisteme de modern bilgiyi entegre ettiği eğitim anlayışında öne sürdüğü, dini bilimlerin ve modern bilimin farklı kurumlarda öğretildiği düalist eğitim sistemi yerine her iki eğitimi veren okulların bir bütünlük arz ettiği, birbirlerine mezedildiği bir eğitim sisteminin geliştirilmesi gerektiği tezi, Türkiye’de Ortaokul düzeyinde ve lise düzeyinde dörder yıllık eğitim yapmakta olan

Demircan, “Paulo Freire Felsefesi ve Eğitim Anlayışı”, s.37.

İmam Hatip Okullarına bir nevi benzeşmektedir. Faruki’nin öne sürdüğü tez ile İmam Hatip Okulları üzerine bir çalışma yapılabilir.

Türkiye’de eğitim-öğretim programlarında uygulamaya giren yapılandırmacı öğrenme yaklaşımı dinlerin hakikat iddialarını öznel bir bağlamda ele aldığı için eleştirilmekte ve bu yaklaşımın İslam Din Eğitimi’ne tam olarak uygulanamayacağı ileri sürülmektedir.

İslami eğitime dair çalışmalar sınırlı olsa da özelde İslami pedagoji ye dair uzun soluklu çalışmalara ihtiyaç bulunmaktadır. İslam Dünyası özgün bir eğitim modeli oluşturma yoksunluğuna çözüm olması açısından İslam Din Eğitimi’nde farklı yaklaşımların uygulanabilirliği ile ilgili imkân ve sınırlılıkların tespitine yönelik ek çalışmalar yapılmalıdır.

İslami pedagoji bağlamında dini öğreten konumundaki öğreticilerde yeterlilik ve tükenmişlik gerçek manada din öğretimi çerçevesinde ayrıca üzerinde durulması gereken bir alandır.

Eğitim kurumlarında ilimlerin akli ve nakli şeklinde ayrıma tabi tutulup, akli ilimlerden uzaklaşılması ve müspet ilimlerin müfredat dışı kalması medreselerin öne çıkardığı dini ilimleri durağanlaştırmış ve dinin özünün yanlış öğretilmesine yol açmıştır. İslami pedagoji, medreselerin düştüğü açmazı iyi görüp başarılı olabilmesi için eğitim sisteminde akli ne nakli bilimlerin bütünlük arz eden yönünü ihmal etmemelidir.

İslami pedagoji, zamanın rengine açıklık getirecek ferasette ve tecrübede olması elzemdir. Yoksa; sorma, araştırma, düşünme gibi akli etkinlikleri dumu-

ra uğrayan eğitimciden kimseye hayır gelmez. Çağdaş İslam Düşüncesinde eğitimci, İslam Dünyasının umutlarını güçlendirecek rol oynamalıdır. İslami pedagoji, Eleştirel pedagoji ve benzeri yaklaşımların argümanlarına benzeyen argümanlar geliştirerek sistemini kurmalıdır.

Kaynakça

Adem Yıldırım, Eleştirel pedagoji Paulo Freire ve Ivan Illic h'ini Eğitim Anlayışı Üzerine, Ankara, Anı Yayıncılık, 2011.

Altun, Veysel K. "İslam Düşüncesini Yeniden İnşa Çabası: Bilginin İslamileştirilmesi". Birey ve Toplum Dergisi. 4/8, (2014): 163-191.

Aktaran, Nesrin. "Muhammed Abduh'un Din Eğitimi İle İlgili Görüşleri", Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2015.

Beyza BİLGİN. İslam Din Pedagojisinde İslam'dan Başka Dinlerin Anlatımı. Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi. 43/2 (2002): s.19-40.

Bülent Şenay, "Küreselleşme Sürecinde Dinlerin Yeri ve Çağdaş İslam Dünyası'na Bir Bakış", Cağfer Karadaş(Ed.), "Çağdaş İslam Düşünürleri", İstanbul: Ensar Neşriyat, 2007.

Can Kaynak, Çiğdem. "Kur'an-ı Kerim Çerçevesinde Eğitim, Eğitimci ve Eğitilen", Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 24/2 (2020): 705-725.

Ceylan, Yusuf. "Din Eğitiminde Felsefi Temellendirme Problemi Ve Ortaya Çıkarıldığı Sorunlar Üzerine Bazı Değerlendirmeler" MCBÜ Sosyal Bilimler Dergisi

15/3, (Eylül 2017): 129-136.

Çalışkan, Necmettin. "Yeni İslam Düşünürleri" İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi. 7/ 1 (2018): 518-527.

Çetin, Mustafa. "Eleştirel pedagoji Bağlamında Türkiye'de Din Eğitiminin Felsefi Analizi". Doktora Tezi, Recep Tayyip Erdoğan Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Rize 2022.

"Eleştirel pedagoji ve Eleştirel Eğitim Yönetimi Çalışmaları Üzerine Söyleşi", Nirvana Sosyal Bilimler Sitesi. Yayın Tarihi: 26 Nisan 2020,

<http://www.nirvana sosyal.com/h-684-nazmiye-hazarin-gazi-universitesi-gazi-egitim-fakultesi-ogretim-uyesi-dr-ayhan-ural-ile-elestirel-pe.html>

Hilav, Selahattin, Der. Felsefe Yazıları. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1995.

GÜNDÜZ, Turgay, İslam, Gençlik ve Din Eğitimi. Bursa: Düşünce Kitapevi yayınları, 2002.

Öztürk, Mustafa, "Çağdaş İslâm Düşüncesinin Serencamı", TYB Akademi, 2/4 (2012): 11-54.

Özyürek, Esra, Der. Hatırladıklarıyla ve Unuttuklarıyla Türkiye'nin Toplumsal Hafızası. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, 2001.

Rahman, Fazlur. İslam. çev., Mehmet Dağ, Mehmet Aydın, Ankara: Selçuk Ya-

yınları, 1996.

Rahman, Fazlur. Tarih Boyunca İslamî Metodoloji Sorunu. çev., S. Akdemir, Ankara Okulu Yayınları, 2009.

Recep Kaymakcan, "Türkiye'de Din Eğitiminde Çoğulculuk ve Yapılandırmacılık: Yeni Ortaöğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Programı Bağlamında Bir Değerlendirme," Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri. 7:1 (2007): 177-210.

Mahmut Hakkı Akın, Faruk Karaarslan, "Çağdaş İslâm Düşüncesinde Aliya İzzetbegoviç", Muhafazakâr Düşünce, 13/48 (2000): 41-57.

Manolya Demircan, "Paulo Freire Felsefesi ve Eğitim Anlayışı", Eleştirel pedagoji, (2021): 69-70.

Mutçalı, Serdar. Arapça-Türkçe Sözlük. Dağarcık Yay., İstanbul, 1995.

Şaraplı, Onur. Aliya İzzetbegoviç'in Düşüncesinde İslam ve Eğitim. İstanbul:1. Baskı: Kriter Yayınevi, 2020.

TDV İslâm Ansiklopedisi, Mustafa Çağrıncı, 1 cilt. İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 1988.

TDV İslâm Ansiklopedisi. M. Sait Özer-

varlı. 35 cilt. İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2008.

TDV İslâm Ansiklopedisi. Mustafa Baktır. 37 cilt. İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2009.

TDV İslâm Ansiklopedisi. Ziya Kazıcı, Halis Ayhan. 39 cilt. İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2010.

Tülay Yücel, Modern İslam Düşüncesinde Eğitim Anlayışı (Fazlur Rahman, Muhammed İkbâl ve Cemaleddin Afgani Örneği), İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 9/2, (2020): 1173/1199.